

Inez Lips & Cobi Klappe

TROOST die ertoe doet

Verhalen over veerkracht bij verlies en verdriet

DAMON

Inhoud

Inleiding	9
Potverdorie wat een leuk mens was dat! Verzoening met het noodlot na moord op dochter	13
Vijf generaties Molukse Nederlanders Identiteit en individualiteit in nieuw vaderland	19
Van Olympisch kampioene tot bekende fotografe Nieuwe uitdagingen na dwarslaesie	25
Mirjam Rotenstreich: Adri en de katten zijn mij tot troost Aanhoudende pijn na verlies van Tonio	31
A.F.Th. van der Heijden: Troost vind ik in de postume gedaanten van Tonio Obsessieve <i>schrijftroost</i> en literaire transformatie	38
Het gezelschap van geweldige viervoeters Het empathisch vermogen van honden	47
Door Facebookpagina verbonden met het omgekomen gezin Collectieve rouw bij nabestaanden MH17-ramp	51
Van de laatste koekjes neem je bewust kleine hapjes Acceptatie van de dood in terminale fase	57
Het boeddhisme gaat over nabij-zijn en mededogen Geduld betrachten ten overstaan van lijden	61
De vluchteling zoekt rust en veiligheid Over migratie en de gevaren van vrouw zijn	66
Je lief gezichtje heb ik nooit gekust Traumatisch verlies van een doodgeboren kindje	71
Door wensvervulling krijgt ziek kind kracht voor de toekomst Het innovatieve <i>wensconcept</i> van Make-A-Wish	75
Ritueel verbindt; ruimte maakt vrij De kracht van rituelen en geestelijke vrijheid	79
Julie zijn lieve ouders geweest en ik heb een fijn leven gehad Herinneringen koesteren na verlies van zoon	83
Morgen is het wasdag Liliane Fonds biedt kinderen als William hoop	88

Het verraad van de Zonnekoning	91
De destructie van een dramatische scheiding	
Troost volgens theologe Christa Anbeek	95
Verbinding met het leven en impact van verhalen	
Een leven met een liefdevolle god	105
Onbaatzuchtige liefde voor de medemens	
Kunst die de ziel kust	109
De macht, invloed en bekoring van kunst	
Pappa is bij de engeltjes	112
Innerlijke strijd na een keuze met grote gevolgen	
Samen zijn met familie geeft troost	116
Vanzelfsprekendheid van Ghanese familiebanden	
Een daad van liefde	118
Veerkracht na dramatisch overlijden echtgenoot	
Over de troost van filosofie	123
De betekenis van stoïcisme	
Het verlies van een geliefde is onomkeerbaar	125
Overleven na onbevattelijk verlies	
God zit in onszelf	135
Dienstbaarheid van een toegewijde zuster	
Een kraanvogel van as	138
Delen en kunnen leren van groot verdriet	
Mijn volkstuin is een keerpunt in mijn leven	143
Het heilzame genot van tuinieren	
Dansen naar lichtheid	144
Over de bevrijding van bewegen	
In je leven is alles in bruikleen	149
Levenstroost na verlies van familiebedrijf	
Machtige sensatie in de bergen	153
Thuiskomen in de schoonheid van de natuur	
Troost is gezien, gehoord en gekend worden	157
Sjamanisme als bron van spiritualiteit en helen	
De patiënt is geen zieke maar een méns met een ziekte	160
Het ontwrichtende van een mentale stoornis	
Geluksmoment met een robotbuddy	164
Zorgpotentie van kunstmatige intelligentie	

Stil verdriet: als kind voor je moeder moeten zorgen	167
Verlies van jeugd en steun aan kwetsbare ouder	
Stichting Robbedoes begeleidt kinderen bij hun rouwervaringen	169
Kinderen geven vorm aan hun intens verdriet	
Gerry's troostvogeltjes	174
Weerbaarheid op oudere leeftijd	
H van humor	178
Het relativiserende, bevrijdende van humor	
Drie keer troost uit Afrika	181
Watoto Foundation helpt straatjongens	
Troost in de zorg voor de ander	185
Het overwinnen van pesterijen en verslaving	
Troost in zijn/haar jongste vorm	191
Samenwerking bij een geboorte	
De ultieme troost: én én	192
Licht op technieken van rouwwerking	
De liefdevolle knuffel van een mensaap	196
Frans de Waal over hoe dieren elkaar troosten	
Social media als een platform voor verbinding en troost	201
De pijn, ervaringen en doelen van een <i>millennial</i>	
Troostrijke noten	207
Mark Reybrouck: waarom muziek ons ontroert	
Over de oorsprong van troost	211
Troost vanuit diverse perspectieven bekeken	
Inzichten	217
Wijze lessen uit verliesverhalen	
Dankwoord	229
Verantwoording van bronnen en citaten	230
Verantwoording van de afbeeldingen	232

Inleiding

Troost is zo'n oud en vertrouwd gegeven. Moet je ernaar op zoek als je het overal om je heen ziet? Het kusje van de moeder op het geschaafde knietje van haar kindje. De arm om een schouder na een verloren wedstrijd. De teug aan de fles van de zwerver op de hoek van de straat. De geleidelijk herwonnen kracht en levensvreugd van de eerst ontroostbare nabestaande. De glanzende ogen van het gehandicapte kind dat met een prothese weer kan lopen.

We kennen allemaal het woord troost en gebruiken het bijna dagelijks. Je ziet zoveel voorbeelden van troost en toch is het lastig om te begrijpen wat troost is en wanneer iets wel of juist geen troost is. Deels komt dat omdat troost zo'n breed begrip is, net zoiets ruims als liefde. Troost kan 1001 zaken inhouden, elke vorm aannemen. Eenieder geeft er zijn eigen invulling aan, afhankelijk van de situatie. Daar komt bij dat we bij troost niet altijd kunnen putten uit ervaringen en gevoelens die iedereen kent. Ja, wel bij de *kleine* troost: het kusje op de knie, de arm om de schouder, het condoleancekaartje met 'veel sterkte', een bloemetje sturen, een bakkie troost drinken met de buurvrouw die in de put zit of een biertje met de buurman, als zijn voetbalclub heeft verloren. Maar als de buurman en de buurvrouw hun kind verliezen, dan spreekt niets meer vanzelf. Dan weten we het niet meer. Oog in oog met het *afgrijpselijke* leed van de ander worden we overvallen door gevoelens van onmacht en zelfs angst. Troost lijkt iets simpels en alledaags maar is dat niet, het is een ongrijpbaar iets. Er is niet een eensluidend, allesomvattend, resultaat garanderend model of recept hoe iemand te troosten of hoe zelf troost te vinden. Het beleven van verdriet en gemis is heel persoonlijk. Leven, liefde en lijden horen nu eenmaal bij elkaar. Deze *drie-eenheid* is soms heel moeilijk te accepteren, laat staan te begrijpen.

Geboeid door deze vele kanten van troost, besloten wij - vriendinnen sedert lange tijd - op zoek te gaan. We wilden het terrein waar troost zijn werk moet of kan doen, onderzoeken. Een antwoord vinden op de vragen die we hebben. Zoals: wat zijn de vormen waarin troost zich kan voordoen, wat is het *mechanisme* van troost, wat doet het met ons? Wat zijn de eigenschappen van de positieve werking van troost? Is er ook zoiets als slechte troost? Hoe kunnen we dit blijkbaar onmisbare mysterie in ons leven ontrafelen? Wat kunnen we van elkaar erover leren? Op onze zoektocht ontdekten we dat het thema van troost veel mensen raakt, enerzijds door eigen levenservaringen, anderzijds door de universele geldigheid van pijn, lijden en verdriet.

“Wat onze zoektocht naar troost opleverde, kunt u lezen in dit boek. Voor ons was het een ongelooflijk intrigerend pad, vol prachtige ontmoetingen en verrijkende kennis.”

Hoe begonnen wij met ons onderzoek naar troost? Ons leek de beste stap om met het veldwerk te beginnen en te praten met mensen die ons iets over troost kunnen vertellen. We schreven hun boeiende verhalen op, waarin zij vertellen wat troost voor hen betekent.

In een aantal artikelen schrijven wij over troost in brede zin; hoe gaat de mens om met troost in het alledaagse leven. Is dat anno 2020 heel anders dan tweeduizend jaar geleden? Welke rol spelen *social media* bij troost? Kunnen robots troosten? Kunnen ook dieren elkaar tot troost zijn? Wat is de troostende werking van liefde, vriendschap, natuur, godsdienst, wetenschap, kunst, filosofie, humor, sport, genotmiddelen etc.

Wat onze zoektocht opleverde, kunt u lezen in dit boek. Voor ons was het in ieder geval een ongelooflijk intrigerend pad, vol prachtige ontmoetingen en verrijkende kennis.

Het laatste hoofdstuk beschrijft een aantal, voor ons, onthullende inzichten in de wereld waarvan we de toegang zochten: de wereld van troost. De rode draad is dat *goede* troost verdriet kan verlichten als het leven pijn doet, je weer in beweging kan brengen als je vastzit, jou weer een gevoel van kracht en controle kan geven als je denkt dat je een speelbal van het noodlot bent geworden. Dat er in ieder geval *iets* gebeurt, dat er dan ook *toedoet*. Je kunt zelf een bron van troost aanboren, in een kracht binnen of buiten jezelf. Ook de ander kan jou troost aanreiken: door naar je te luisteren, door het verdriet met je te willen delen, mee te leven. Door jou het gevoel te geven dat jouw verdriet *gezien* wordt.

Dit boek wil een platform zijn voor inzichten over troost. Inzichten die voor een ander herkenbaar of juist vernieuwend kunnen zijn, zodat die er wellicht wat mee 'kan'. Inzichten die wij als mensen delen en die ons vroeg of laat kunnen helpen als we ze nodig hebben.

De verhalen in dit boek tonen de spanning tussen de onmenselijkheid van het menselijke lot en de schoonheid van de menselijke liefde en veerkracht als antwoord daarop. Deze verhalen zijn een bron van troost op zich en illustreren de inzichten: ze vormen het hart van het boek.

■ Inez Lips & Cobi Klappe

"Phine en Gilles waren ineens uit ons leven verdwenen en dat was moeilijk te aanvaarden. Wij hebben hen nooit meer gezien en hebben nooit afscheid kunnen nemen. Misschien is dat de reden dat ik nog zo vaak van Phine droom en dan is zij nog steeds mijn lieve 26-jarige dochter, springlevend!"

Potverdorie wat een leuk mens was dat!

Verzoening met het noodlot na moord op dochter

De grote, altijd aanwezige vrees van een ouder is het verlies van een kind. Annekes dochter Phine werd vermoord. Anneke vertelt waar zij troost vond en hoe zij erin slaagde om de herinnering aan haar dochter los te koppelen van haar verschrikkelijke levenseinde.

De 26-jarige Phine, jongste dochter van Anneke en Ben, werd samen met haar vriend Gilles vermoord op 6 oktober 1988 op de Inca trail bij Machu Picchu in Peru. Dat ze het slachtoffer waren geworden van een laffe roofmoord, bleek pas na een zoektocht van zeven weken. Anneke: "Phine en Gilles zouden volgens planning op zaterdag 15 oktober (1988) weer op Schiphol landen, maar ze kwamen niet. Toen wij zaterdag en zondag geen gehoor kregen, hebben wij contact opgenomen met de ouders van Gilles, die ook geen bericht hadden ontvangen en erg bezorgd waren. Zijn vader belde daarop een vriend van zijn zoon die net als Gilles bij de KLM werkte. Deze had op de passagierslijst gekeken en hun namen er niet bij zien staan. Tenslotte maar onze oudste zoon Ben gebeld. Zijn reactie was: 'Dit klinkt niet goed.' Hij is er toen werk van gaan maken, heeft met de ambassade in Lima gebeld en faxen gestuurd. Onze jongste zoon Frans is met een collega van Phine op donderdag naar Lima gevlogen, naar de ambassade aldaar gegaan, waarna de politie werd ingeschakeld. Ze kregen ook hulp van een netwerk van Nederlandse ontwikkelingswerkers die zich ter plaatse voor de bevolking inzetten en het gebied goed kenden. Via de informatie van een groep toeristen met wie ze hadden opgetrokken, werd tot de conclusie gekomen dat hun verdwijning plaats moet hebben gevonden op hun derde dag van de Inca trail. De tweede dag van de tocht was er veel regen geweest maar de derde dag was prachtig en zonnig. De site waar ze in hun tentje hadden overnacht, werd getraceerd, maar daar liep het spoor dood. Omdat het zo geregend had en de grond nat was, waren eventuele sporen makkelijk uitgewist.

'Het drama haalde het landelijke nieuws.'

Een vreselijke tijd volgde, zeven weken lang die wurgende onzekerheid. De Peruaanse overheid verleende medewerking: er werd een zoekploeg opgezet; er werden zelfs satellietfoto's gemaakt van stukken grond, destijds een nieuw forensisch opsporingsmiddel. Het drama haalde het landelijke nieuws; iedereen van onze kring die het hoorde of las was ontzet.

Ik had 's nachts visioenen van de kinderen; dat ze angstig, hongerig en dorstig daar gedesoriënteerd ronddoelden, verdwaald in de Peruaanse jungle. Zoiets moest het toch zijn, lag ik maar te tobben, ze zijn gewoon verdwaald. Maar ik móest slapen, anders kwam ik de verschrikkingen van de volgende dag niet door. Ik prentte mezelf in om niet aan het ergste te denken maar aan die leuke lieve Phine en de laatste fijne dingen die we samen hebben kunnen doen. Zo heb ik de knop kunnen omdraaien en hielden de nachtmerries zich enigszins gedeisd.

Niet alleen wij maar natuurlijk ook Gilles' ouders zweefden tussen hoop en vrees. Hun angst en verdriet waren ook onze angst en verdriet. Eenieder ging daar op zijn eigen wijze mee om. Want iedereen gaat anders om met de drama's in zijn leven en moet zijn verdriet en onzekerheid op eigen manier verwerken. Hoe ga je bijvoorbeeld om met - ongetwijfeld goed bedoelde - 'bemoeienis van de buitenwereld'? Wij zelf vonden steun in het meeleven van onze omgeving. De vrienden, burens en kennissen die kwamen aanlopen: of er al nieuws was, hoe we eronder waren, konden ze nog wat voor ons doen? Het vormde een enorme troost, al die hartelijkheid, afleiding en aanwezigheid van die lieverds rondom ons gezin. Ik heb nog nooit zoveel kopjes koffie en thee geschonken als in die vreselijke, onzekere weken van vermissing.

Onze kinderen hielpen en sprongen bij waar ze konden. Oudste zoon Ben handelde de pers af. Daar was hij heel bedreven in en wat een zegen dat die pers destijds nog bestond uit een redelijk beschaafd volkje. Elke avond belde Ben met de ouders van Gilles om verslag te doen van zijn bevindingen. Ik weet dat de familie daar met spanning op zat te wachten. Met Frans regelde hij nog een tweede zoekactie door een Peruaanse zoekploeg. Die vonden een filmrolletje en een thermosfles die van de kinderen moeten zijn geweest, op grond van specificaties die op koopbonnetjes waren gevonden. Het filmrolletje kon jammer genoeg niet ontwikkeld worden, dat was te nat geworden. In mijn wanhoop bedacht ik me dat tegenover ons een helderziende woonde en ik vroeg Ben om bij haar langs te gaan. Hij kwam terug met het verhaal dat ze, met de laatste ansichtkaart van Phine en Gilles in haar handen, de volgende woorden sprak: 'Phine leeft niet meer. Maar ze zegt dat ze zielsgelukkig is. Haar enige zorg is ons verdriet.'

Pas na zeven weken konden aan de hand van bewijsstukken, getuigenverklaringen en opsporingshonden hun lichamen worden opgegraven. Gelukkig was het voldoende ze te identificeren aan de hand van het pathologische verslag. Tevens kon de patholoog mededelen dat ze, door zware slagen op hun hoofd, hoogstwaarschijnlijk op slag in hun slaap overleden waren.

A.F.Th. van der Heijden: Troost vind ik in de postume gedaanten van Tonio

Obsessieve *schrijftroost* en literaire transformatie

Als vader van een verongelukt kind vindt Adri (A.F.Th. van der Heijden) enkel nog troost in het schrijven. Als schrijver kan hij zijn verbeelding de vrije loop laten en zijn kind weer tot leven wekken c.q. een nieuw leven schenken in een personage. Zijn taal is het instrument waarmee hij uiting kan geven aan de diepste gevoelens van wanhoop en zo de leegte in zijn hart trachten te vullen met beelden en woorden. Als 'schrijftroost' het enige is dat de schrijver rust en voldoening geeft, maakt het hem dan 'sociaal ongeschikt' voor de buitenwereld? Aan de andere kant kan de lezer leren van de transformerende troost van de schrijver. Houdt hij - als meester van de verbeelding en zo meesterlijk met taal - ons niet een spiegel voor hoe met ons eigen Grote Gemis om te gaan?

Wat betekent het woord/begrip troost voor u?

"Troost behoort voor mij in de eerste plaats, en oppervlakkig bezien, tot de sociale conventies. Men troost een kind om z'n beschadigde knie, en legt voorzichtig een snoepje op het verband, maar het is geen geneesmiddel; de pijn gaat er niet van over. Tijdens een afscheidsceremonie op de universiteit speelde een klein orkest de bekende aria van 'Eurydice' van Gluck. Ik zag een vrouw van wie ik wist dat ze juist weduwe was geworden wegduiken achter een pilaar. Ik ging naar haar toe, sloeg een arm om haar heen en prevelde wat sussend bedoelde woorden. Van zulke troost gaan verlies en verdriet niet over, integendeel, de trooster maakt ze voelbaarder, zeker in combinatie met die hartverscheurende aria. Eurydice blijft in de onderwereld, zeker nadat Orpheus zijn laatste kans om haar terug te halen verknoeid heeft.

Kan ik in zo'n geval de weduwe mijn troostende arm dan niet beter onthouden? Ik word zelf het liefst met rust gelaten in mijn verdriet, en toch ontmoet elke stuntelende troostpoging van een ander me, misschien omdat ik er mijn eigen onthande rouw in herken. Kortom, zulke verbale en/of fysieke troost behoort tot de sociale omgang, net als iemand bedanken voor belangeloze bijstand.

Anders wordt het bij troost aangereikt door een persoon die een eender verlies heeft geleden als jij. Daar zijn geen fysieke gebaren voor nodig - te

weten wat de ander is overkomen, voldoet. Zich troostrijk laven aan het ongeluk dat derden is overkomen, zeker wanneer het zwaarder is dan het eigen malheur, heeft iets dubieus en beschamends. Niemand blijft ervan gevrijwaard. Ik lees momenteel een documentair boek over een man onschuldig ter dood veroordeeld wegens moord, op basis van valse getuigenissen. In de overtuiging van zijn onschuld sleept hij zich door de jaren heen op weg naar zijn executie door een gifinjectie. Ik ontkom er niet aan mijn ongeluk tegen dat van hem weg te strepen, maar de troost die ik eruit put, heeft iets onreins. Liever wend ik mij tot de tragische verwickelingen die grote literatuur te bieden heeft. Als het overtuigend gedaan is, kan het de onrechtvaardigheid die mij getroffen heeft, doen krimpen tot aanvaardbare proporties - ook als ik weet dat de tragedie uit de verbeeldingskracht van de schrijver stamt.”

Onuitsprekelijk verdriet sluit in en sluit uit, maakt eenzaam en isoleert. Is dat op u en op het schrijven van toepassing?

“Als het gemis mij in een soort isoleercel opsluit, heb ik het verdriet dicht om me heen. Ik bevind me als het ware in het holst ervan. Het isolement wordt op die manier een blijvende eredienst voor mijn verongelukte zoon. En eerlijk is eerlijk, mijn schrijverij profiteert ervan. Bij leven en welzijn vroeg Tonio mij bijna dagelijks: ‘Zeg, Adri, zit je al aan de tien pagina’s per dag?’ Zes A4’tjes was altijd haalbaar, acht soms. Sinds ik van mijn werkkamer een kluisenaarshut heb gemaakt, kan ik hem melden: ‘Ja, Tonio, met een beetje gesmokkel en gesjoemel kom ik aan tien pagina’s daags... gemiddeld.’ Ik kom mijn huis weinig meer uit, dus ik heb nauwelijks ervaring met de reacties van mensen op wat mij is overkomen. Ik mis ze niet.”

Mensen zeggen dat het troostrijk is als het verdriet ‘los komt en gaat stromen’. Is dat op uw schrijverschap van toepassing?

“Ik begon al de dag na Pinksteren 2010, dus na het gesprek met een dame van de begrafenisonderneming, aan een tekst die zou uitgroeien tot de requiemroman ‘Tonio’. Natuurlijk schrijf je op die manier, in een roes of trance, het verdriet en gemis naar je toe. Ik kan achteraf, acht jaar na de publicatie, niet oordelen hoe heilzaam en troostrijk het schrijven voor me was. Ik zag al spoedig de contouren van een compositie ontstaan. Met andere woorden, er bleef ondanks de intense emoties ergens in mijn brein een ijsskoude plek intact die de stijl en de opbouw van mijn boek coördineerde.”

Voelt u verwantschap met andere auteurs die hebben geschreven over hun persoonlijk verlies? Is er een traditie van schrijvers met deze thematiek?

“Van een traditie zou ik niet willen spreken. Schrijvers opereren vaak in een bepaalde traditie, het postmodernisme bijvoorbeeld, of De Experimentelen, waar ze zich uit verwantschap invoegen. Maar je kunt niet zeggen: ik sluit me aan bij de requiemschrijvers. Daarvoor moet je op z’n

minst een zeer nabije dierbare zijn kwijtgeraakt, en dat wenst zelfs de grootste literatuurliefhebber een auteur niet toe. Het overkomt je, zoals het mij overkwam, en je bent er al over aan het schrijven voordat je het besluit hebt genomen. Eerlijk gezegd ben ik bij het concipiëren van mijn requiem niet te rade gegaan bij grote voorbeelden in de literatuur. Mijn tekst rolde uit zichzelf voort, als een wentelend rad. Ik heb ergens wel een lijstje opgenomen met namen van collega's die een vergelijkbaar verlies hadden geleden alvorens erover te gaan schrijven. Ik heb hun werk niet als maatstaf gebruikt. Ik herinner me dat ik destijds, in mijn middelbare schooltijd, onder de indruk was van hoe Jan Wolkers de dood van zijn dochtertje verwerkte in 'Een roos van vlees'.⁶

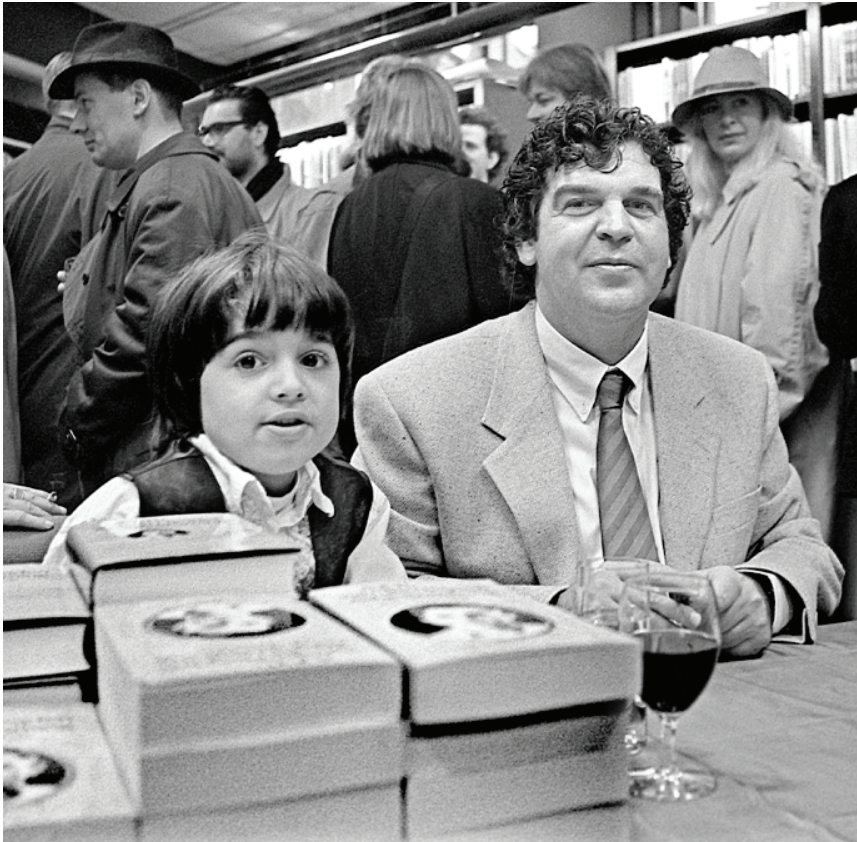
Is het schrijven over uw zoon - in welke vorm dan ook - een versterkend element in uw relatie met elkaar? Citaat: "Ik was huiverig om aan Mirjam te vertellen dat Tonio opnieuw de weg naar mijn werk had gevonden. Tot mijn verbazing was ze daar razend enthousiast over. Ze had de gesprekken gemist die we over Tonio hadden gehad toen ik de requiemroman schreef."⁷

"De avonden dat ik Mirjam vertelde over de vorderingen aan 'Tonio', het boek over onze zoon zoals we hem herinnerden, komen natuurlijk niet meer terug: de verschijning vond plaats op 23 mei 2011, een jaar na zijn dood. In een volgend, nog ongepubliceerd boek gunde ik Tonio een meer mythologische rol. Die van Orpheus, op zijn fiets door de modder ploegend in het ondergrondse tunnelstelsel van de Noord/Zuid-lijn, dan nog in aanbouw. Ik, zijn vader, stamp over het plankier, met hem achter me aan. We voeren een conversatie, maar ik mag niet omkijken, want dan moet ik hem achterlaten. Ik vertel hem mijn levensverhaal, zijn voorgeschiedenis, en we beleven onderweg in metro- en rioolbuizen en andere Amsterdamse locaties onder de grond allerlei avonturen... later ook terwijl de wagons en roltrappen al getest worden. Praten over dit boek met Mirjam voorzag in een gemis, na de publicatie van 'Tonio'.

Na 17 juli 2014 kwam daar nog mijn roman over de ramp met MH17 bij, waarin Tonio onder de naam Natan als oorlogsfotograaf optreedt, enkele jaren ouder dan hij in werkelijkheid mocht worden. Ook die verhalen, over een Tonio/Natan die de wereldbrandhaarden fotografeert, heb ik telkens 's avonds bij de borrel op Mirjam uitgetprobeerd. Ik mag wel zeggen dat hij als romanpersonage onuitputtelijk is. Zeker goed voor tien A4'tjes per dag."

Hebben de tijd en het schrijven het grote gemis getransformeerd? Wat was het effect van de tijd voor u?

"'Tijd is de hypotheek van de Dood.' Zo luidt de eerste zin van een nieuw boek. Ja, ik heb het gemis literair getransformeerd, maar deze 'schrijftroost' betekent niet dat het gemis uit mijn dagelijkse leven weg is en een soort 'opgetild' bestaan leidt. Ik zou het niet willen en kunnen missen, want het gemis en het verdriet eromheen vormen het meest rechtstreekse contact dat ik nog met mijn zoon kan hebben."

“Had ik Tonio liever niet gehad dan hem zo vroegtijdig te moeten verliezen? Het was me een eer, Tonio, je gekend te hebben. Ook in deze verkorte vorm was je leven een eenheid, en als zodanig zal ik het bezingen, hoe zwaar het me ook valt.”⁸

U beschrijft ook de gevoelens van uw vrouw. Wat is haar aandeel aan deze roman?

“Het is onmogelijk over een rouwproces te schrijven dat twee ouders doormaken rond een gestorven kind, en dan maar een van de twee aan het woord te laten. Ik testte ’s avonds na gedane arbeid het geschrevene op Mirjam uit en verwerkte haar reacties vaak weer in het manuscript. Zo voedde het boek het rouwproces, en omgekeerd.

- Memorial ter herdenking van de leden van het omgekomen gezin voor hun huis.
- Laatste selfie vanaf het vliegveld van (oma) Christiene, Quint, Antoine, Pijke en Simone. (v.l.n.r.)

Door Facebookpagina verbonden met het omgekomen gezin

Collectieve rouw bij nabestaanden MH17-ramp

Facebookpagina 'Familie van Veldhuizen Marckelbach In Memoriam' heeft voor velen een belangrijke betekenis ter nagedachtenis aan vijf tragisch omgekomen mensen in de MH17-ramp: Antoine, zijn vrouw Simone, hun zoontjes Quint en Pijke, en Simones moeder Christiene. In de nasleep van dit drama bracht deze Facebookpagina structuur in de chaos van berichten en konden betrokkenen er hun condoleances en medeleven op kwijt. In de aanloop naar de vijfde herdenking van de ramp staat Mark, die destijds de Facebookpagina aanmaakte, stil bij de functie en betekenis van deze bijzondere vorm van communicatie en verliesverwerking.

Mark: "De Facebookpagina hebben we al heel snel, vier dagen na de ramp, ingesteld. Op mijn eerste posting beschrijf ik hoe ik op de zondagmiddag na het gebeuren op het kantoor van ons bedrijf Expatica zit, en het ongelooflijk bizarre ervan op me laat inwerken. Ik realiseer me dat Antoine, mijn zakelijke partner en persoonlijke vriend, nooit meer de deur van Expatica zal binnenkomen. En nooit meer zal zijn aanstekelijk harde lach klinken. Ik zie alles in een nieuw licht. Ik zie ineens wat hij voor ons bedrijf heeft betekend, en wat een fantastisch mens hij was.

Met mijn gezin was ik net een paar dagen op mijn vakantiebestemming in Toscane gearriveerd toen een medewerker van kantoor mij een sms'je stuurde met de mededeling: 'We denken dat Antoine met zijn gezin in het vliegtuig zat dat neergestort is.' Ik kwam op dat moment net terug van het zwembad van de camping, had niets van het neerstorten van een vliegtuig meegekregen, en werd volledig overdonderd. Ik kon het ook niet geloven: Antoine zou toch pas over een paar dagen naar Bali vliegen met zijn gezin? Het bericht kon niet kloppen. Na een aantal uren, toen er meer nieuws binnen sijpelde en ik door kreeg dat Antoine echt helemaal onbereikbaar was, begreep ik dat er iets heel erg fout was. Ik besloot met mijn gezin om niet in een ruk naar huis te rijden. Onder de gegeven omstandigheden leek ons dat niet verstandig. We reden in 2 etappes. Toen we zaterdagmiddag aankwamen, ben ik meteen gaan bellen. Met name naar de mensen die hier meer van moesten weten: Antoines broers, zijn ouders en andere bekenden. Zondag heb ik de familie van Antoine opgezocht die verzameld waren in het ouderlijk huis.

Maandagochtend op kantoor bleek al wel dat de eigen medewerkers van de betrokkenheid van het gezin bij de ramp op de hoogte waren, maar hoe zat het bijvoorbeeld met onze relaties en oud-collega's? Antoine en ik, en onze vrouwen waren lid van dezelfde studentenvereniging in Rotterdam, en hadden daar nog veel contacten samen. Die zouden dit toch ook allemaal moeten weten? Om al die mensen te kunnen bereiken en te kunnen informeren, besloot ik, in overleg met en met toestemming van de directe familie van het gezin, een Facebookpagina in te stellen met de informatie die we tot dan toe hadden. Dit leek ons het meest effectieve medium om met een groot netwerk van mensen over dit ongelooflijk ingrijpende gebeuren te communiceren. Al heel snel kwamen er heel veel reacties binnen, die blijk gaven van gevoelens van ontzetting en verdriet. De pagina kreeg al gauw het karakter van een condoleanceregister en een emotionele uitlaatklep. Ook konden we er berichten op kwijt met betrekking tot de verschillende herdenkingsbijeenkomsten die we organiseerden, zoals een voor onze oud-collega's, en een voor de contacten in Rotterdam. Ik had toen helemaal niet het idee dat ik met iets troostvol bezig was. Je voelde je zo onmachtig en je had het gevoel dat je door iets te organiseren iets nuttigs kon doen. Bovendien bood het onmiddellijk een gevoel van saamhorigheid en van verbinding.

'De Facebook pagina kreeg al gauw het karakter van een condoleanceregister en een emotionele uitlaatklep.'

In die tijd stond ik vaak stil bij het verschil met de manier van afscheid nemen bij het verlies van andere dierbaren. Mijn ouders en schoonouders zijn inmiddels overleden. En ook mijn zwager in 2013, op pas 49-jarige leeftijd. Geen haar aan mijn hoofd zou eraan hebben gedacht om daarbij Facebook in te schakelen. Maar de vergelijking met het verlies van Antoine en de zijnen gaat dan ook op veel vlakken mank. Ik kom uit een katholiek gezin en vanuit het geloof ben je bekend met hoe de week van afscheid nemen tussen overlijden en uitvaart verloopt. En de rituelen die daarbij passen. Die bieden structuur en houvast. Maar dat ging hier niet op. Pas na zes dagen kwam de repatriëring van stoffelijke resten vanuit Charkov in Oost-Oekraïne op gang, en toen volgde nog de identificatie episode. Ook nu waren er meerdere herdenkingsdiensten voor dit gezin. Zo werd op 23 augustus een openbare, zeer indrukwekkende en overvolle herdenkingsbijeenkomst gehouden in de Kathedrale Basiliek Sint Bavo, op initiatief van de nabestaanden en de gemeente Haarlem. Ook waren er bijeenkomsten in Bodegraven en in Nuenen waar Christiëne, de moeder van Simone, woonde. Het eindigde allemaal pas met de echte begrafenis, precies twee maanden later, op 17 september. Die twee maanden duurden zo lang. En in die zware maanden hielp de Facebookpagina met het bieden van een structuur in de chaos van berichten, ontwikkelingen en gevoelens van medeleven en ontzetting. En konden allen die zich betrokken voelden, via posting daarvan blijk geven.